

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 41. – Ст. 38.
2. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : [навч. посіб.] / В.К. Колпаков. – К. : Юринком Інтер, 2008. – 256 с.
3. Гошовський В.М. Функція захисту в адміністративно-деліктному процесі України : дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.М. Гошовський. – К., 2010. – 217 с.

ДЯКОВ В. С.,
аспірант
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.21

**ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОМИЛКИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті досліджуються передумови помилок, допущених суб'єктами кримінального провадження, з урахуванням особливостей пізнання в кримінальному процесі України, розкрито проблеми правового регулювання в цій сфері, проаналізовано позиції вітчизняних і зарубіжних науковців та сформульоване авторське визначення поняття «помилка» в кримінальному процесі для застосування в теорії кримінального процесу.

Ключові слова: *пізнання, помилка, кримінальне провадження, вирок суду.*

В статье исследуются предпосылки ошибок, допущенных субъектами уголовного производства, с учетом особенностей познания в уголовном процессе Украины, раскрыты проблемы правового регулирования в этой сфере, изучены позиции украинских и зарубежных исследователей и дано определение понятия «ошибка» в уголовном процессе для применения в теории уголовного процесса.

Ключевые слова: *познание, ошибка, уголовное производство, приговор суда.*

The article investigates preconditions of mistakes made by participants of criminal proceedings taking into account the process of learning and understanding of the criminal process of Ukraine, shows problems of legal regulation in this area and analyzes the position of domestic and foreign scholars and formulates authors definition of “mistake” in a criminal process for usage in theory of criminal proceedings.

Key words: *knowledge, mistake, criminal proceedings, verdict.*

Errare humanum est –

Людині властиво помилятися

Вступ. Однією із причин, що обумовлює ухвалення незаконного судового рішення, є неправильна оцінка доказів. Це може бути результатом наявності в розпорядженні суду неправдивих свідчень, помилкових висновків експертів тощо. Неправильна оцінка доказів скеровує суб'єкта пізнання до односторонності, що негативно впливає на об'єктивність,

повноту та всебічність кримінального провадження. Нестача знань, практичного досвіду або абсолютизація окремих методів пізнання лежать в основі помилок суб'єктів пізнання.

Ступінь наукової розробки гносеологічного підґрунтя помилки в кримінальному провадженні на сьогодні є недостатнім, оскільки комплексні монографічні дослідження з цих питань відсутні. Водночас сутність поняття «помилка» (як у семантичному значенні, так і в пізнавальній діяльності висвітлювали) П.С. Заботін, В.М. Абрамова, А.Н. Бабай, В.Д. Берназ, Л.Є. Владимиров, М.М. Вопленко, М.Ю. Грошевий, Н.І. Клименко, В.О. Котюк, Г.Р. Мурсалімов, К.К. Платонова, Е.А. Прус, С.В. Слинько, О.В. Узунова, М.Є. Шумило та інші науковці.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному аналізі передумов помилок, допущених суб'єктами кримінального провадження з урахуванням особливостей пізнання в кримінальному процесі України та розробці науково обґрунтованого визначення поняття «помилка» в кримінальному процесі з урахуванням його гносеологічного підґрунтя.

Результати дослідження. В юридичній літературі відсутня єдина точка зору щодо розуміння поняття «помилка». Досліджуючи його суть, спробуємо звернутися до загальнонаукового розуміння помилки в різних галузях науки, а саме у філології, філософії, медицині, математиці, логіці, психології, правознавстві. Тут насамперед необхідно зрозуміти її сутність як у семантичному значенні, так і в пізнавальній діяльності.

У словниках української та російської мови термін «помилка» тлумачиться як неправильність у вчинках, діях, думках тощо [1; 2; 3 с. 478; 4, с. 633].

У філософському розумінні помилка Ф.А. Селівановим трактується як неправильність [5, с. 59], а П.С. Заботіним – як невідповідність уявлення суб'єкта пізнання об'єкта, що досліджується [6, с. 71].

У медицині під помилкою В.І. Чісов, О.Х. Трахтенберг розуміють неправильні дії лікаря при його добросовісному ставленні до своїх обов'язків [7, с. 6].

В математиці помилка відображає і позначає похибку в оцінці змісту і закономірності досліджуваного предмета [8, с. 46–56; 9, с. 124–140].

З точки зору логіки помилка міститься в судженнях, розумових висновках. Помилковим судженням є такий висновок, який не відповідає об'єкту пізнання [10, с. 531]. В.Д. Берназ виділяє логічні помилки як підвид гносеологічних помилок. Логічні помилки він поділяє на чотири групи: помилки в поняттях, помилки в судженнях, помилки в умовиводах, помилки в доказах [11, с. 230–231].

На думку психолога К.К. Платонова, помилка є результатом неправильної дії, що не досягла поставленої мети [12, с. 160].

О.В. Узунова стверджувала, що психологічний механізм помилки можна характеризувати як суб'єктивне ставлення особи до самої помилки і її наслідків, що виявляється у свідомому допущенні або добросовісній омані [13, с. 303–304].

С.В. Слинько писав про помилку як про факт, що становить неправильність, неточність, погіршеність, невірну думку чи неправильну дію або бездіяльність. Наприклад, у кримінальному процесі помилки можуть мати місце в ході прийняття процесуальних рішень під час провадження процесуальних і слідчих дій [14, с. 114–119].

Н.І. Клименко висловлює думку про те, що помилка – це невідповідність знання особи досліджуваному об'єкту, обумовлена особистісними рисами особи, яка приймає рішення. З урахуванням викладеного автор робить висновок про помилку як можливу оману особи, в основі якої лежить нестача знань, практичного досвіду або абсолютизація окремих моментів пізнання [15, с. 129].

В.М. Абрамова зазначає: «Помилка в діяльності людини – невідмінно неправильні судження, дії або бездіяльність суб'єкта, які виникають в результаті викривленого почуттєвого відображення чи уявної інтерпретації об'єктів, явищ, процесів у свідомості особи, зумовленої її особистісними якостями та реалізовані нею у негативному результаті» [16, с. 6].

Е.А. Прус вважає, що помилка – це не простий відступ від норми чи похибка з бажанням заподіяти щось негативне, а дія, яка є протилежною до вірної та відбувається невідмінно [17, с. 289].

А.Н. Бабай зазначає, що суть правозастосовних помилок проявляється в порушенні законності дій та діяльності правозастосовного суб'єкта. Воно полягає в невірній юридичній оцінці відповідних життєвих обставин, що тягнуть за собою настання негативних наслідків, і визначається суб'єктом, що кваліфікував, чи вищестоящим органом [18, с. 88–92; 17, с. 289].

Г.Р. Мурсалімов характеризує правозастосовчу помилку як юридично визначений негативний результат владно-організуючої діяльності суб'єкта правозастосування, який перешкоджає реалізації прав та свобод, законних інтересів суб'єктів права внаслідок добросовісної оми, що кваліфікується уповноваженим органом як помилковий [19, с. 9].

Російські дослідники Ю.В. Голик та О.В. Орлова під помилкою розуміють будь-яке правопорушення, чим визначають правозастосовну помилку як невиконання вимог норм права незалежно від вини особи і включають до помилок ненавмисні помилки, умисні та необережні злочини [20, с. 35; 21].

М.М. Вовпенко вважає, що правозастосовна помилка – це результат вольової діяльності спеціальних суб'єктів правозастосування, що суперечить нормам матеріального або процесуального права, не досягає істинної мети правового регулювання і кваліфікується як помилковий компетентним органом в особливому акті [22, с. 41].

В.О. Котюк правозастосовну помилку розуміє як протиправний юридичний факт з боку суб'єкта правозастосування через неухважність чи необережність, що, як правило, має випадковий і неусвідомлений характер в період прийняття рішень [23, с. 177].

Викладені тлумачення поняття «помилка» дають загальне уявлення про нього, однак не зачіпають причини, що призводять до викривлення у свідомості суб'єктів пізнання кримінального процесу.

Спробуємо проаналізувати передумови помилок, допущених суб'єктами кримінального провадження з урахуванням особливостей пізнання в кримінальному процесі України.

Основною формою встановлення обставин вчиненого злочину в кримінальному процесі є доказування, що базується на загальних засадах гносеології [24, с. 6–11]. Тому з'ясувати передумови помилок у цій сфері неможливо без урахування положень матеріалістичної діалектики про пізнання людиною довкілля і співвідношення істини та помилки. Свідомість людини віддзеркалює об'єктивну реальність, яку індивід фіксує у вигляді почуттів, думок, проявів волі. Водночас діалектичний матеріалізм вчить, що відображення дійсності у свідомості людини не тотожне їй, воно є лише приблизною копією. Це положення повною мірою спрацьовує і під час пізнання соціальних явищ, сприйняття яких може бути неповним, неадекватним, приблизним та помилковим [25, с. 198].

Така невідповідність може трапитися як на відчуттєвому, так і на раціональному рівнях, оскільки відображенню притаманні неточність, приблизність, отже, воно не може охопити повну й точну інформацію про об'єкт пізнання. Це характерно і для правозастосовного процесу в кримінальному судочинстві, де основними детермінантами як фактичної, так і правової помилки є суб'єкт пізнання (учасники кримінального процесу), об'єкт пізнання (обставини передбачуваного злочину), а також процес їх взаємодії [25, с. 198].

Помилки можуть бути зумовлені неточністю, помилковістю предмета пізнання.

Пізнання обставин здогаданого злочину в кримінальному процесі здебільшого відбувається опосередковано. Слідчий, суд, суддя, прокурор отримують дані про досліджувану подію з показань свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, а також через матеріально фіксовані об'єкти, залучені до справи як речові докази. Зрозуміло, що неточності, помилковість цих «посередників» також негативно позначаються на результатах пізнання суб'єктів, що ведуть кримінальний процес [25, с. 196].

Отже, суддівські помилки гносеологічного характеру проявляються у формуванні невірних висновків за результатами оцінки викривленої інформації. Це, у свою чергу, може призвести до неправильної юридичної кваліфікації дій підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Чим більше можливостей для участі неконтрольованих детермінантів у формуванні знання, тим більше місця для випадку і сумнівів у його істинності [25, с. 140].

Про значення випадкового фактору в доказуванні відомий російський правознавець Л.С. Владимиров писав: «Найретельніше і найобережніше дослідження може інколи призвести до помилки, якщо у справі був такий незвичайний збіг обставин, котрий не міг бути передбаченим навіть найобережнішим суддею» [26, с. 47].

Тому існує «процесуальний запит» в більш детальному правовому регулюванні пізнавального процесу, щоб максимально обмежити вплив неконтрольованого випадкового фактору на функціонування елементів системи пізнавальної діяльності [25, с. 140–141]. В.М. Кудрявцев називає це «суворою формалізацією всього процесу виявлення правопорушення» [27, с. 331]. Насамперед це стосується вимог до засобів пізнання (належності, допустимості доказів) і способів їх отримання та оцінки. Окрім того, необхідно безпосередньо в організаційну структуру пізнавальної діяльності вводити елементи, які б забезпечували взаємоліквідацію небажаних випадковостей. Такими елементами можуть бути чіткий розподіл функцій органів і посадових осіб, котрі беруть участь у виявленні обставин скоєння злочину, а також забезпечення «суверенності» посадовців, які ведуть кримінальний процес [25, с. 141].

На пізнавальну діяльність суб'єкта, що здійснює кримінальне провадження, може мати вплив такий чинник, як суперечливість законодавчих актів. Недосконалість нормативно-правових актів й неправильне розуміння їх змісту можуть призвести до помилок у діяльності суб'єкта пізнання.

У контексті цього варто зазначити, що про помилку в праві йдеться у висновках експертної комісії Міжнародної асоціації суддів (1980 року), розміщених на веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Згідно з ними суддя не може бути відповідальним за свої рішення, якщо вони є результатом помилки у праві чи у факті [28].

Правильність і законність кримінального процесуального провадження значною мірою залежать від особистісних рис, досвіду та професійної підготовки суб'єктів, що ведуть кримінальний процес. Виникнення судової помилки може обумовлюватися й соціально-психологічною стороною професійної правосвідомості судді. Правові емоційні переживання судді в процесі професійної діяльності стають професійними звичками. При цьому вони можуть бути не лише позитивними в сенсі адекватного застосування вимог процесуальної форми, а й негативними, котрі обумовлюють судові помилки [29, с. 88].

Упередженість судді до підсудного, його показань, до сукупності зібраних у справі доказів призводить до односторонності їх оцінки, врахування лише тих фактів, які тією чи іншою мірою відповідають задалегідь сформованій думці. Зрештою, упередженість призводить до судової помилки не лише в дослідженні фактичних обставин справи, а й у правовій кваліфікації скоєного, обранні міри покарання [29, с. 90].

Помилки можуть бути зумовлені й складністю самого об'єкта пізнання, яке в кримінальному процесі має пошуковий характер, коли слідчі, прокурори, судді зустрічаються з невідомими їм явищами, котрі сприймаються на рівні почуттів.

Соціально-правова природа злочину неповторна і завжди складна. Це збільшує ймовірність помилки чи омани, оскільки об'єкт може бути складнішим, багатшим за змістом, ніж знання про нього. Незнання обставин вчинення злочину призводить до труднощів у його пізнанні, а саме до різноплановості підходів, методів, що застосовуються в ході розкриття злочину. Тому не завжди досягається бажаний результат, не виключається можливість помилки чи омани [25, с. 199].

Вважаємо, що правильне поняття про сутність помилки сформулював відомий філософ П.С. Заботін: «Ошибка характеризует несоответствие знания индивида объекта, обусловленное чисто случайными качествами индивида» [6, с. 71].

Помилка може бути наслідком відсутності знань, досвіду, неухважності суб'єкта пізнання. Таке уявлення про сутність помилки можна взяти за основу для авторського формулювання помилки в кримінальному процесі.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне сформулювати таке визначення поняття «помилка» в кримінальному процесі з урахуванням його гносеологічного підґрунтя.

Помилка в кримінальному процесі – це невідповідність знання суб'єкта, який здійснює кримінальне провадження, досліджуваному об'єкту, зумовлена рівнем його професій-

ної правосвідомості, нестачею спеціальних знань, життєвого та / або професійного досвіду, а також його особистісними якостями.

Деякі науковці дотримуються думки, що винесення судом виправдувального вироку свідчить про допущені помилки з боку слідчого та прокурора під час досудового розслідування, виникнення яких пов'язане з суб'єктивними причинами [30, с. 9; 31, с. 26–37; 32, с. 224].

Зокрема, Н.Ф. Вороніна вважає, що збільшення питомої ваги виправданих судами загальної юрисдикції є наслідком зростання кількості слідчих помилок, які обов'язково трансформуються в судові помилки, що призводить до необгрунтованого постановлення виправдувальних вироків [33, с. 92].

Ю.Ю. Чурилов зазначає: «Неправильная оценка доказательств и неправильная квалификация действий привлекаемого к уголовной ответственности лица является не проявлением самостоятельности следователя, а свидетельствует о допущенных им ошибках и просчетах, которые в конечном итоге приводят к необходимости вынесения оправдательного приговора» [30, с. 11].

Важко погодитись з такими твердженнями, оскільки суд, досліджуючи докази, може дійти висновків, котрі не збігаються з позицією органів досудового розслідування, яка викладена в обвинувальному акті. Оцінка доказів на стадії досудового розслідування має попередній, а не остаточний характер.

У зв'язку з цим нам видається нелогічним розглядати виправдувальний вирок як результат допущених помилок під час «доброякісного» досудового розслідування.

Поняття «помилка» є близьким за змістом до поняття «омана».

Омана нерідко виступає передумовою, на підставі якої суб'єкт кримінального процесу допускає помилку.

Різниця між ними, як зазначає П.С. Заботін, полягає в тому, що до омани призводять «причини, які не залежать від суб'єкта і мають неминучий характер, тоді як помилки можуть бути, а можуть і не бути, оскільки це залежить переважно від суб'єкта» [6, с. 71]. Теоретично і практично омана може трапитися і в ході кримінального процесуального доказування, наприклад, тоді, коли в розпорядженні слідчого є неправдиві свідчення, помилкові висновки експертів тощо. У ході розслідування нерідко висувається декілька версій, з яких лише одна може бути істинною, решта є оманою. Недоведена версія – це результат абсолютизації відповідних знань і прийняття їх за повні, вичерпні, істинні. Омана і помилка мають спільну рису – хибне уявлення суб'єкта пізнання про його об'єкт, тому, зрозуміло, їх не можна абсолютно протиставляти [25, с. 200].

Омана і помилки в процесі пізнання означають незавершеність відображення, його неповноту, що обумовлено факторами об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Помилка, крім суто суб'єктивних особистих характеристик, має деякі, не залежні від особистості підстави, тобто її виникнення обумовлено обставинами вирішення конкретної справи. Суб'єкт не може бути абсолютно вільним від конкретних умов пізнання. Тому частіше за все помилка має вигляд форми прояву омани. В помилці омана індивідуалізується [6, с. 72].

Висновки. Резюмуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки і узагальнення:

1) помилка в кримінальному процесі – це невідповідність знання суб'єкта, який здійснює кримінальне провадження, досліджуваному об'єкту, яка зумовлена рівнем його професійної правосвідомості, нестачею спеціальних знань, життєвого та / або професійного досвіду, а також його особистісними якостями;

2) джерелами помилок в кримінальному процесі є неточність предмета пізнання, недосконалість засобу пізнання, недостатній професійний рівень суб'єкта пізнання.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980 роки) // Веб-сайт онлайн-версії «Словника української мови» в 11 томах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pomylka>.
2. Публічний електронний словник української мови // Веб-сайт публічної електро-

ної бібліотеки української художньої юридичної літератури «УКРЛІТ.ORG» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnnyk/%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%B0>.

3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеол. выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М., 1994. – 928 с.

4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М., 1981– – Т. 2. – 779 с.

5. Селиванов Ф.А. Проблемы теории ошибок / Ф.А. Селиванов // Проблемы методологии и логики наук. – 1970. – Вып. 6 – С. 59–63.

6. Заботин П.С. Преодоление заблуждения в научном познании / П.С. Заботин. – М., 1979. – 190 с.

7. Чиссов В.И. Ошибка в клинической онкологии. Руководство для врачей / В.И. Чиссов, А.Х. Трахтенберг. – М. : Медицина, 1993. – 544 с.

8. Гаврилов О.А. Математические методы и модели в социально-правовом исследовании / О.А. Гаврилов. – М. : Наука, 1980. – 184 с.

9. Лунеев В.В. Юридическая статистика : [учебник] / В.В. Лунеев. – М. : Юристъ, 1999. – 400 с.

10. Брокгауз Ф.А. Энциклопедический словарь : в 82 т. / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – СПб., 1993–2003. – Т. 44. – 1998. – 960 с.

11. Берназ В.Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач / В.Д. Берназ // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : сб. науч. тр. – О., 1993. – С. 230–231.

12. Платонов К.К. О системе психологии / К.К. Платонов. – М. : Мысль, 1972. – 216 с.

13. Узунова О.В. Інформаційні причини юридичних помилок (за матеріалами кримінальних справ) / О.В. Узунова, П.П. Узунов // Джерело і право : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 27–28 листопада 2009 року). – Миколаїв, 2009. – С. 303–304.

14. Слінько С.В. Юридичні наслідки слідчих помилок / С.В. Слінько // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3 (2). – С. 114–119.

15. Клименко Н.И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса / Н.И. Клименко // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел : межвуз. сб. науч. тр. – К. : НИИРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. – С. 126–133.

16. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.М. Абрамова. – К., 2005. – 18 с.

17. Прус Е.А. Порівняльна характеристика юридичної та правозастосовної помилок / Е.А. Прус // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – Вип. 67. – С. 288–291.

18. Бабай А.Н. Об основных причинах квалификационных ошибок в деятельности внутренних дел / А.Н. Бабай // Совершенствование правового регулирования в деятельности органов внутренних дел в условиях перестройки. – Хабаровск, 1998. – Ч. 1. – С. 88–92

19. Мурсалимов Г.Р. Юридические средства преодоления правоприменительных ошибок : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Г.Р. Мурсалимов. – М., 2009. – 25 с.

20. Голик Ю.В. Теория ошибок: уголовно-правовое и криминологическое значение / Ю.В. Голик, О.В. Орлова // Актуальные проблемы борьбы с преступностью. – Свердловск, 1989. – С. 29–38.

21. Каленіченко Л.І. «Помилка» та «омана»: аналіз співвідношення понять / Л.І. Каленіченко // Веб-сайт електронної бібліотеки юридичної літератури «Правознавець» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1864/%CA>.

22. Вопленко Н.Н. Ошибки в правоприменении: понятие и виды / Н.Н. Вопленко // Сов. государство и право. –1981. – № 4. – С. 38–46.

23. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак. вузів] / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
24. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко – К., 1984. – 132 с.
25. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : [монографія] / М.Є. Шумило. – Х. : Арсіс, 2001. – 220 с.
26. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах / Л.Е. Владимиров. – СПб., 1910. – 400 с.
27. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность / В.Н. Кудрявцев. – М., 1986. – 448 с.
28. Висновки про відповідальність суддів першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів (Туніс, 24–25 жовтня 1980 року). [Електронний ресурс] // Веб-сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – Режим доступу : vkksu.gov.ua/userfiles/doc/.../vidp-suddiv.doc.
29. Грошевий М.Ю. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве : [монографія, навчально-практичний посібник] / М.Ю. Грошевий ; упорядники: О.В. Капліна, В.І. Маринів. – Х. : Право, 2011. – 656 с.
30. Чурилов Ю.Ю. Актуальные проблемы постановления оправдательного приговора в российском уголовном судопроизводстве / Ю.Ю. Чурилов. – М. : ВолтерсКлувер, 2010. – 256 с.
31. Воронина Н.Ф. Следственная ошибка как причина оправдательного приговора / Н.Ф. Воронина, С.Э. Воронин // Уголовный процесс. – 2006. – № 3. – С. 26–37.
32. Соколов О.В. Постановление оправдательного приговора в российском судопроизводстве как результат следственных ошибок / О.В. Соколов // Вестник Владимирского юридического института. – 2007. – № 1 (2). – С. 222–224.
33. Коваль О.М. Право особи на виправдання у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.М. Коваль. – К., 2013. – 250 с.

